

теоретическими знаниями и практическими умениями при изучении дисциплин, путем применения исследовательского принципа; активизации мыслительной деятельности учащихся с целью повышения успеваемости и обеспечения высокого качества их знаний и умений. Автором изучено опытно-практические работы на земельном участке, которые проводятся с использованием основных знаний, которые получают ученики в процессе изучения основ наук с широким использованием достижений современной науки и опыта выращивания качественной сельскохозяйственной продукции.

Ключевые слова: учебно-опытный участок, знание, наглядность, наблюдения, исследования, практическая работа.

Отримано: 24.10.2017

УДК 37.017:502]:37(477)(09)

Н. М. Горбатюк, к.п.н., доцент
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини
вул. Садова, 2, м. Умань, 20300, Україна
e-mail: natalyag@i.ua

ПРОБЛЕМА ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ

У статті розкрито проблему екологічного виховання у вітчизняній педагогічній спадщині на прикладі В. Сухомлинського. На основі аналізу педагогічних творів видатного педагога Василя Олександровича Сухомлинського охарактеризовано його погляди щодо екологічного виховання та з'ясовано його специфіку в контексті тоталітарної доби. Встановлено, що особлива увага для розвитку екологічного виховання в учнів у поглядах педагога належить природі, вчителю, казці. Доведено, що результатом екологічного виховання вважається екологічна вихованість, яка складається з екологічних уявлень, емоційно-ціннісного ставлення до природи, екологічно доцільної поведінки та діяльності в природі, а також знання зв'язків і залежностей між природними об'єктами, позитивне емоційно-ціннісне ставлення до природи слугують основою екологічно доцільної поведінки та діяльності згідно з законами природи, що є однією з актуальних проблем існування людини у природному середовищі.

Ключові слова: екологічне виховання, учитель, казка, природа, виховання.

Постановка проблеми, актуальність. Розбудова сучасної української теорії виховання, а саме екологічного виховання, неможлива без найцінніших надбань вітчизняної та світової педагогічної скарбниці, без плідних ідей вітчизняних педагогів-новаторів. Тому й ми звертаємось до педагогічної спадщини Василя Олександровича Сухомлинського, адже його ідеї не втратили своєї актуальності й нині, в XXI столітті.

Педагогічна і наукова діяльність В. Сухомлинського проходить у мінливий і складний період нашої історії: війна, повне лі-

холіття, відбудова народного господарства, хрущовська відлига, десидентський рух, втілення у життя комуністичних ідей та теорій «єдності мов соціалістичних націй» тощо. У такому бурхливому потоці життя важко відшукати незамулені джерела вічності, від яких можна було б відживити корінь і крону українського дерева роду. Все це наводить на думку, що питання екологічного виховання у творчій спадщині В. Сухомлинського вимагає особливого бачення і уважного дослідження.

Мета – дослідити систему екологічного виховання на основі аналізу педагогічної спадщини українського видатного вченого В. Сухомлинського.

Аналіз досліджень та публікацій за темою. На сьогодні багато науковців та педагогів-практиків присвятили свої дослідження проблемі екологічного виховання, серед них: Н. Лисенко, Н. Яришева, Н. Глухова, В. Скребець, В. Фокіна, С. Ніколаєва, З. Плохій, Н. Кондратьєва, І. Зверєв, І. Бабин, Т. Гладюк, А. Нестеренко, А. Пироженко та ін. Так, І. Бабин характеризував проблему формування екологічної культури як основу гармонійного розвитку особистості в контексті ідей В. Сухомлинського; Т. Гладюк характеризує ідеї формування екологічної культури молодших школярів у педагогічній спадщині В. Сухомлинського; А. Нестеренко та А. Пироженко виявляють роль казок В. Сухомлинського у пробудженні почуттів дитини. Крім цього, І. Зверєв зазначає, що «гострота сучасних проблем взаємодії суспільства і природи поставила ряд нових завдань перед школою та педагогікою, які покликані підготувати молоде покоління, здатне подолати наслідки негативних впливів людини на природу, бережно ставитися до неї в майбутньому. Цілком очевидно, що справу не можна обмежити «просвітою» школярів у галузі охорони природи. Весь комплекс екологічних проблем сучасності вимагає нового філософського осмислення, корінного перегляду низки соціально-економічних питань, нових наукових пошуків і більш повного і послідовного відображення багатоаспектності екології в шкільній освіті» [2, с. 84].

Виклад основного матеріалу дослідження. В. Сухомлинський (1918-1970) – один із видатних представників розвитку педагогіки ХХ ст. Впродовж усього життя він навчався мудрості, яка покликана формувати гуманну, соціально активну, творчо мислячу, морально здорову особистість, яка буде випромінювати ідеали Добра, Краси, Честі, Совісті, Свободи. Він розумів, що екологічне виховання неможливе без використання джерел народної скарбниці. «Ми несемо в народ світло знань, науки. Народ – живе джерело педагогічної мудрості. Якби в нас не було постійного духовного спілкування з людьми, ми не могли б успішно вчити і виховувати молоде покоління», – писав В. Сухомлинський [7, с. 255].

Термін «екологічне виховання» В. Сухомлинський не визначав, але уся його діяльність була спрямована на виховання екологічно ціннісного ставлення учнів до природи.

Особливу увагу Василь Олександрович у процесі екологічного виховання підростаючого покоління надавав розвитку умінню жити в гармонії з природою. В розумному, дбайливому спілкуванні з природою дитина відчуває себе господарем своєї землі, «...природа стає для неї наочним міромом цінностей, джерелом багатств» [13, с. 537]. Створивши «Школу радості» під блакитним небом, педагог тим самим закликав дитячі серця «...творити красу й радість для людей – важливо тільки, щоб слідом за закликами йшла праця» [11, с. 86].

У Павлиші проводилися уроки мислення серед природи. В. Сухомлинський у творчій співпраці з вчителями школи склали книгу «Триста сторінок книги природи» – це опис трьохсот уроків [10, с. 403]. «Природа – колиська дитячої думки і треба прагнути, щоб кожна дитина пройшла школу дитячого мислення», – зауважував педагог [13, с. 539].

Усі праці Василя Олександровича «написані з природи»: «Краса природи – це могутнє джерело енергії думки, це поштовх, що пробуджує і ледачу, і сплячу, і інертну думку. Перед красою кожна дитина така, якою вона є насправді, під впливом краси вона стає такою, якою вона повинна бути. Коли дитина опиняється віч-на-віч з природою, коли перед нею відкривається світ дивних речей – дайте волю дитячим вчинкам, саме через вчинки ви найкраще зможете спостерігати, як сприймає навколишній світ кожна дитина, що вона бачить, як думає» [12, с. 45].

У творах В. Сухомлинського природа визначається як провідний чинник екологічного виховання. Він писав: «Багаторічний досвід навчально-виховної роботи переконує, що природа є не лише об'єктом пізнання, не лише сферою активної діяльності наших вихованців, а й частиною їх буття, взаємовідносин, всього ладу їх життя. Природа – величезної ваги виховний чинник, що накладає свій відбиток на весь характер педагогічного процесу» [13, с. 536-537].

На думку педагога, природа сама по собі не може виховувати. Дитина стане розумною, моральною, прекрасною, доброю і непримирною до зла за умови активного «взаємодіяння» з природою. Василь Сухомлинський зазначає, що «активно впливати на природу, але при цьому залишатися сином її, бути вінцем її творіння і водночас володарем її сил, по-синівському бережливо ставитися до неї – ось яку позицію треба виховувати в учнів у процесі їх взаємодіяння з природою» [9, с. 554]. І це дВ. Сухомлинський активно використовував усі засоби екологічного виховання, які впливають на особистість у певному напрямі: це слово, фольклор, авторитет батьків, казка, праця, природа, духовно-моральні цінності, громадська думка тощо. Казці він надавав особливо важливого значення в процесі екологічного виховання і стверджував: «Казка – благодатне джерело виховання любові до Батьківщини, яке нічим не можна замінити. Патріотична ідея казки – в глибині її змісту; створені народом казкові образи, що живуть тисячоліття, доносять до серця й розуму дитини могутній творчий дух трудового народу, його погляди на життя, ідеали, прагнення. Казка виховує любов до рідної землі вже тому, що вона – творіння народу... Казка –

це духовні багатства народної культури, пізнаючи які, дитина пізнає серцем життя народу» [11, с. 177, 178]. У Павлівській школі була обладнана Кімната казки. У науково-педагогічній спадщині В. Сухомлинського варто виокремити збірки казок, які він сам написав для дітей, а саме: «Гаряча квітка», «Куди поспішають мурашки», «Казки школи під відкритим небом: Казки, притчі, оповідання». Він вважав створення дитиною казок – найцікавішим видом поетичної творчості: «Коли мені вдалося добитися, щоб дитина, в розвитку мислення якої траплялися серйозні труднощі, придумувала казку, пов'язувала в своєму уявленні кілька предметів навколишнього світу – отже, можна з певністю сказати, що дитина навчилася мислити» [11, с. 180-181]. Його «педагогічні казки – це дивосвіт малят, розкритий очима мудрого наставника, який не повчає дітей, не спонукає чи заохочує їх, а просто йде поруч дітлахів, інколи ніби ще й десь за молодшими школярами, радіючи разом з ними кожному новому відкриттю» [3, с. 396]. Таким чином, найефективнішим аспектом екологічного виховання є виховання через казку. Адже казка – це активна творчість, яка охоплює всі сфери духовного життя дитини, її розум, почуття, уяву, волю.

Важливу роль в екологічному вихованні педагог відводить вчителю. «Що означає хороший учитель? Це насамперед людина, яка любить дітей, знаходить радість у спілкуванні з ними, вірить у те, що кожна дитина може стати доброю людиною, вмє дружити з дітьми, бере близько до серця дитячі радощі і прикрощі, знає душу дитини, ніколи не забуває, що й сам він був дитиною», – писав В. Сухомлинський [8, с. 49]. У його розумінні любов учителя до дітей має глибоко народний зміст, вона «народжується в горінні, в боротьбі за людину, нерідко – в муках. Було б наївним уявляти собі справу так, що всі дітки, які приходять до школи, – це красиві троянди; і вчителеві не залишається нічого, як тільки милуватись ними. Є троянди, а є й чортополох» [14, с. 294].

Вчитель повинен бути справедливим у ставленні до кожного школяра, «важко уявити щось інше, що більше спотворює душу дитини, ніж емоційна товстошкірість, породжена несправедливістю. Відчуваючи байдуже ставлення до себе, дитина втрачає чутливість до добра і зла. Вона не може зрозуміти, що в людях, які її оточують, добре і що зле. В її серці поселяються підозра, зневіра в людей, а це – найголовніше джерело озлобленості» [11, с. 167].

Але разом з тим В. Сухомлинський підкреслював, що учитель не повинен загравати з учнем, піддешуватися до нього, виконувати всі його примхи. «Мова йде про мудру людську любов, одухотворену глибоким знанням людського, розумінням усіх слабких і сильних сторін особистості – любов, що застерігає від нерозсудливих вчинків і надихає на вчинки чесні, благородні. Любов, що вчить жити, – така любов нелегка, вона вимагає напруження всіх сил душі, постійної віддачі їй» [14, с. 293].

Такі концепти як «душа – серце – любов» є наскрізними, у всій педагогічній спадщині В. Сухомлинського. Вони є доміантними в його концепції виховання, тому що мають основоположний зміст у свідомості українців, їх ментальності.

В. Сухомлинський – сільський учитель, і все його свідоме життя пройшло в селі. Він добре знав працю на землі, яка для нього була і джерелом фізичних сил, і натхнення, і філософського осмислення життя. Він опоетизував працю на землі і її виховний вплив на людину. Учитель прагнув, щоб у дітей якомога частіше був прямий, а не опосередкований контакт з рідною землею, тому постійно рекомендував ходити босоніж, оскільки у процесі цього відбувається енергетичний обмін, що породжує особливий біоенергетичний потік, духовну насагу. Він пише: «Майже всі діти святково вдягнені, в новеньких черевичках. Це мене занепокоїло: сільські діти з давніх-давен звикли в жаркі дні ходити босоніж, це прекрасне фізичне загартовування, кращий засіб запобігання простудним захворюванням. Чому ж батьки намагаються захистити дитячі ніжки від землі, вранішньої роси й гарячої, розпеченої сонцем землі?» [11, с. 30]. Таким чином, В. Сухомлинський намагався весь арсенал народних знань про здоровий спосіб життя застосовувати в Павлівській школі, а це було важливо для формування в учнів бережливого ставлення до природи.

У педагогічній спадщині В. Сухомлинського приділяється значна увага вивченню та впровадженню трудових традицій народу, які також були одним з елементів екологічного виховання. Люди праці в Павлівці користувались загальнолюдською повагою, а трудові традиції українського народу внесли багато нового й корисного у виховний процес Павлівської школи. Так, діти працювали в період весняного й осіннього Тижня саду, літньої косовиці, щороку проводили озеленення села тощо. Вчений пише: «Особливе місце в житті нашого колективу посідають трудові традиції, завдяки їм праця набуває романтичного забарвлення, супроводиться яскравими почуттями і переживаннями. Духовне піднесення, яке переживають діти в процесі праці, приносить радість; праця і щастя зливаються, стають моральним багатством» [8, с. 84]. Такі якості душі як доброта, ласка, доброзичливість, повага до старших народжуються в праці, турботах. У ставленні до людей праці формувався громадянськість людини. В. Сухомлинський вважав працю могутньою силою екологічного виховання. У листі до свого сина він писав: «Не забувай, що корінь наш – трудовий народ, земля, хліб святий... Сотні тисяч слів у нашій мові, але першими я б поставив три: народ, праця, хліб. Це три корені, на яких тримається наша держава. Це сама суть нашого ладу. І ці корені переплетені між собою так міцно, що ні розірвати їх, ні роз'єднати не можна... Який би з цих трьох могутніх коренів не був пошкоджений у людини, вона перестає бути справжньою людиною, у неї з'являється всередині гнилизна, червоточинка» [5, с. 586]. На переконання В. Сухомлинського: «Завдання школи, вчителя полягає в тому, щоб творча праця приносила щастя, радість кожній дитині, щоб розуміння суспільної необхідності і важливості праці тісно поєднувалося з особистим дитячим задоволенням, натхненням, піднесенням. Праця стане першою життєвою потребою лише тоді, коли в праці людина знаходитиме особисту втіху, завдяки праці і шляхом праці досягатиме особистої цілі в житті» [4]. «Радість праці – могутня виховна сила» [11, с. 237], але «панування розумної фізичної праці –

це інтенсивний, живий процес перетворення знань про природу у світогляд завдяки праці» [9, с. 554]. У Павлівській школі праця дітей була різноманітною і сприяла розкриттю природних здібностей дитини. Учителі подавали приклад учням у праці, оскільки «особистість учителя приваблює дитину насамперед тому, що в ньому він бачить прекрасного майстра» [6, с. 90]. В. Сухомлинський стверджував, що учитель дійсно є скульптором людини майбутнього. Цінності, ідеали, які будуть сформовані в дитячі роки, а пізніше вони стануть елементами екологічного виховання, котрі будуть закріплені життєвим досвідом.

Він вважав, що виховання в школі неможливе без повсякденного зв'язку з життям трудового народу. На його думку, обов'язок вчителя полягає в тому, щоб діти, молодь жили ідеалами народу, щоб навчання в школі вимірювалося не лише чвертями, півріччями, але й історичними завданнями, які розв'язує країна. Водночас це не означає, що піти раз у тиждень у поле або на ферму до колгоспників, прочитати лекцію чи провести бесіду і вже – учитель. У цьому званні глибший зміст, воно вимагає по крихітках збирати, зберігати все, що створив трудовий народ, передавати як свяtinю від покоління до покоління. З погляду В. Сухомлинського, перший обов'язок народного учителя в тому, щоб з малих років кожен вихованець почував себе не тільки спадкоємцем, господарем матеріальних і духовних благ, які створені старшим поколінням, але й будівником, відповідальним за все те, що він дістає у спадок. Зачатки найважливішого ідеалу трудового народу, – вважав він, – закладаються в роки дитинства і отрочтва, коли думка, переконання доходять до свідомості через серце, почуття. Людина праці не любить розмов про ідеали. В. Сухомлинський був переконаний у тому, що дух справді виховання в тому й полягає, щоб до високих слів ми ставилися надзвичайно обережно. У нас є благородні ідеали, – зазначав він. Але, коли ми будемо на кожному кроці клястися нашими ідеалами, то велике і святе може стати порожнім звуком [7, с. 239-244]. Виховання громадянина тісно пов'язане з вихованням людини. «Ще К. Ушинський показав велике значення праці у вихованні дітей. Він говорив, що виховувати потрібно не для щастя, а для праці життя, а ця ж праця, в свою чергу, принесе людині щастя. Цю ідею розвинув В. Сухомлинський у своїх працях з трудового виховання, перекалав в практику роботи Павлівської школи», – зазначає В. Василенко [1, с. 14].

Праця, переконував В. Сухомлинський, формує особистість, без неї людина не знайде свого життєвого покликання. «Праця – могутнє джерело розумового розвитку. Спілкуючись активно з природою, людина не просто набуває знання, а здобуває їх; напруження фізичних сил зливається з напруженням сил розумових» [9, с. 561]. Отже, праця є одним з елементів активного спілкування з природою, а це сприяє формуванню екологічного виховання в учнів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Василь Сухомлинський – це не тільки історія української педагогіки, але й майбутнє сучасної української школи. Педагог зробив цінний вклад в наукове осмислення і висвітлення актуальних проблем екологічного виховання учнів. Василем Олександровичем було запропоновано

корисні поради, дотримання яких допомагає вчителям виховувати в школярів дбайливе ставлення до природи, формувати психологічну готовність оберігати природні цінності всюди і завжди.

Дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Для подальшого дослідження, на нашу думку, потребують поглибленого вивчення питання, щодо взаємозв'язку екологічного виховання учнів на принципі народності.

Список використаних джерел:

1. Василенко В. А. Творческое использование педагогического наследия В. А. Сухомлинского в практике учебно-воспитательной работы : методические материалы / В. А. Василенко // Кировоград, обл. ком. ЛКСМУ, Кировоград, обл. организация общества «Знание», Кировоград, гос. пед. ин-т им. А. С. Пушкина. – Кировоград, 1981. – 24 с.
2. Зверев И. Д. Экология в школьном обучении: новый аспект образования / И. Д. Зверев. – М. : Педагогика, 1993. – С. 84-92.
3. Любар О. О. Видатний український педагог В. О. Сухомлинський / О. О. Любар, М. Г. Стельмахович, Д. Т. Федоренко // Історія української школи і педагогіки : навч. посіб. – К. : Знання ; КОО, 2003. – С. 384-398.
4. Сухомлинский В. А. Трудовое воспитание учащихся: Глава к учебнику педагогики. – ЦДАВОВ у м. Києві, ф.5097, оп.1, спр.112, арк.2.
5. Сухомлинський В. О. Листи до сина / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. / ред. кол.: О. Г. Дзверін, М. М. Грищенко, С. П. Заволока та ін. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 3. – С. 585-657.
6. Сухомлинський В. О. Людина неповторна / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. / ред. кол.: О. Г. Дзверін, М. М. Грищенко, С. П. Заволока та ін. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 5. Статті. – С. 80-96.
7. Сухомлинський В. О. Народний учитель / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. / ред. кол.: О. Г. Дзверін, М. М. Грищенко, С. П. Заволока. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 5. Статті. – С. 239-255.
8. Сухомлинський В. О. Павлівська середня школа / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. / ред. кол.: О. Г. Дзверін, М. М. Грищенко, С. П. Заволока та ін. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 4. – С. 7-390.
9. Сухомлинський В. О. Природа, праця, світогляд / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. / ред. кол.: О. Г. Дзверін, М. М. Грищенко, С. П. Заволока та ін. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 5. – С. 551-562.
10. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. / ред. кол.: О. Г. Дзверін, М. М. Грищенко, С. П. Заволока та ін. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 4. – С. 393-626.
11. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. / ред. кол. : О. Г. Дзверін, М. М. Грищенко, С. П. Заволока та ін. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 3. – С. 7-279.
12. Сухомлинський В. О. Сто порад учителів / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в п'яти томах. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 2. – 668 с.
13. Сухомлинський В. О. Школа і природа / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. / ред. кол.: О. Г. Дзверін, М. М. Грищенко, С. П. Заволока та ін. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 5. Статті. – С. 536-551.
14. Сухомлинський В. О. Як любити дітей / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. / ред. кол.: О. Г. Дзверін, М. М. Грищенко, С. П. Заволока та ін. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 5. Статті. – С. 292-308.

References:

1. Vasylenko V. A. Tvorcheskoe yspol'zovanye pedahohycheskoho nasledyaya V. A. Sukhomlynskoho v praktyke uchebno-vo spytatel'noy rabot : metodycheskyye materialy / V. A. Vasylenko // Kirovohrad. obl. kom.

- LKSMU, Kirovohrad. obl. orhanyzatsyya obshchestva «Znanye», Kirovohrad. hos. ped. yn-t ym. A. S. Pushkyna. – Kirovohrad, 1981. – 24 s.
2. Zverev Y. D. Ekolohyya v shkol'nom obuchenyy: novyy aspekt obrazovannya / Y. D. Zverev. – M. : Pedahohyka, 1993. – S. 84-92.
 3. Lyubar O. O. Vydatnyy ukrayins'kyy pedahoh V. O. Sukhomlyns'kyy / O. O. Lyubar // Lyubar O. O., Stel'makhovych M. H., Fedorenko D. T. Istoriya ukrayins'koyi shkoly i pedahohiky : navch. posib. – K. : Znannya ; KOO, 2003. – S. 384-398.
 4. Sukhomlyns'kyy V. A. Trudovoe vospytanye uchashchychkysya: Hlava k uchebnyku pedahohyky. – TsDAVOV u m. Kyjevi, f. 5097, op.1., spr.112, ark.2.
 5. Sukhomlyns'kyy V. O. Lysty do syna / V. O. Sukhomlyns'kyy // Vybrani tvory : v 5 t. / red. kol.: O. H. Dzeverin, M. M. Hryshchenko, S. P. Zavoloka ta in. – K. : Rad. shkola, 1977. – T. 3. – S. 585-657.
 6. Sukhomlyns'kyy V. O. Lyudyna nepovtorna / V. O. Sukhomlyns'kyy // Vybrani tvory : v 5 t. / red. kol.: O. H. Dzeverin, M. M. Hryshchenko, S. P. Zavoloka ta in. – K. : Rad. shkola, 1977. – T. 5. Statti. – S. 80-96.
 7. Sukhomlyns'kyy V. O. Narodnyy uchytel' / V. O. Sukhomlyns'kyy // Vybrani tvory : v 5 t. / red. kol.: O. H. Dzeverin, M. M. Hryshchenko, S. P. Zavoloka. – K. : Rad. shkola, 1977. – T. 5. Statti. – S. 239-255.
 8. Sukhomlyns'kyy V. O. Pavlys'ka serednya shkola / V. O. Sukhomlyns'kyy // Vybrani tvory : v 5 t. / red. kol.: O. H. Dzeverin, M. M. Hryshchenko, S. P. Zavoloka ta in. – K. : Rad. shkola, 1976. – T. 4. – S. 7-390.
 9. Sukhomlyns'kyy V. O. Pryroda, pratsya, svitohlyad / V. O. Sukhomlyns'kyy // Vybrani tvory : v 5 t. / red. kol.: O. H. Dzeverin, M. M. Hryshchenko, S. P. Zavoloka ta in. – K. : Rad. shkola, 1977. – T. 5. – S.551-562/
 10. Sukhomlyns'kyy V. O. Rozmova z molodym dyrektorom / V. O. Sukhomlyns'kyy // Vybrani tvory : v 5 t. / red. kol.: O. H. Dzeverin, M. M. Hryshchenko, S. P. Zavoloka ta in. – K. : Rad. shkola, 1976. – T. 4. – S. 393-626.
 11. Sukhomlyns'kyy V. O. Sertse viddyayu dityam / V. O. Sukhomlyns'kyy // Vybrani tvory : v 5 t. / red. kol.: O. H. Dzeverin, M. M. Hryshchenko, S. P. Zavoloka ta in. – K. : Rad. shkola, 1977. – T. 3. – S. 7-279.
 12. Sukhomlyns'kyy V. O. Sto porad uchytelevi / V. O. Sukhomlyns'kyy // Vybrani tvory v p'yaty tomakh. – K. : Radyans'ka shkola, 1976. – T. 2. – 668 s.
 13. Sukhomlyns'kyy V. O. Shkola i pryroda / V. O. Sukhomlyns'kyy // Vybrani tvory : v 5 t. / red. kol.: O. H. Dzeverin, M. M. Hryshchenko, S. P. Zavoloka ta in. – K. : Rad. shkola, 1977. – T. 5. Statti. – S. 536-551.
 14. Sukhomlyns'kyy V. O. Yak lyubyty ditey / V. O. Sukhomlyns'kyy // Vybrani tvory : v 5 t. / red. kol.: O. H. Dzeverin, M. M. Hryshchenko, S. P. Zavoloka ta in. – K. : Rad. shkola, 1977. – T. 5. Statti. – S. 292-308.

N. N. Horbatiuk, Ph.D., Associate Professor
 Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University
 Sadova str. 2, Uman, 20300, Ukraine
 e-mail: natalyag@i.ua

PROBLEM OF ENVIRONMENTAL EDUCATION IN DOMESTIC PEDAGOGICAL HERITAGE

Purpose. The subject of the study is the problems of environmental education in the national pedagogical heritage on the example of Vasyl Oleksandrovych Sukhomlynsky. The purpose – to study the system of ecological education on the basis of the analysis of the pedagogical heritage of the Ukrainian outstanding scientist V. Sukhomlynsky.

Methodology. When writing the article, the following methods were used: historical-pedagogical, historical-comparative, historical-genetic, historical-retrospective, comparative-comparative, problem and logical

analysis of philosophical, psychological and pedagogical, fiction, state educational documents and archival materials. **Results.** The result of the study is the disclosure of the problem of environmental education in the legacy of V. Sukhomlynsky, who offered useful advice, the observance of which helps teachers to educate the students about a careful attitude to nature. **Originality and practical value.** The obtained results will contribute to enrichment of historical and pedagogical knowledge, to deepen the content of textbooks and lecture courses on the history of pedagogy of Ukraine. Materials of research can be used by scientists in practical activities, teachers, pupils – to deepen knowledge about the principle of nationality in education, in postgraduate education courses, in the educational process of higher and secondary institutions, further research. **Conclusion.** *Vasyl Oleksandrovch Sukhomlynsky made a valuable contribution to the scientific understanding and coverage of the actual problems of environmental education of pupils. Vasyl Olexandrovych was offered useful advice, the observance of which helps teachers to educate pupils about a careful attitude to nature, to form a psychological readiness to protect natural values everywhere and always.*

Key words: ecological education, teacher, fairytale, nature, education.

Н. Н. Горбатюк, к.п.н., доцент
Уманский государственный педагогический
университет имени Павла Тычины
ул. Садова, 2, г. Умань, 20300, Украина
e-mail: natalyag@i.ua

ПРОБЛЕМА ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ В ОТЕЧЕСТВЕННОМ ПЕДАГОГИЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ

В статье раскрыто проблему экологического воспитания в отечественном педагогическом наследии на примере В. Сухомлинского. На основе анализа педагогических произведений выдающегося педагога Василия Александровича Сухомлинского охарактеризованы его взгляды по экологическому воспитанию и выяснено его специфику в контексте тоталитарной эпохи. Установлено, что особое внимание для развития экологического воспитания учащихся во взглядах педагога принадлежит природе, учителю, сказке. Доказано, что результатом экологического воспитания считается экологическая воспитанность, которая состоит из экологических представлений, эмоционально-ценностного отношения к природе, экологически целесообразного поведения и деятельности в природе, а также знания связей и зависимостей между природными объектами, положительное эмоционально-ценностное отношение к природе служат основой экологически целесообразного поведения и деятельности по законам природы, является одной из актуальных проблем существования человека в природной среде.

Ключевые слова: экологическое воспитание, учитель, сказка, природа, воспитание.

Отримано: 20.10.2017